

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Ανάπτυξη του Λόγου

Ενότητα 2: Ανάπτυξη γλωσσικών ικανοτήτων
Λεκτική περίοδος

Δήμητρα Κατή

Σχολή Επιστημών της Αγωγής

Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική
Ηλικία

ΛΕΚΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Δεν υπάρχει προγλωσσική περίοδος

παρά μόνο προλεκτική

(δηλ. πριν αρχίσει το παιδί να μιλά),

εφόσον

το παιδί έρχεται σε επαφή

με τη γλώσσα και την ομιλία

ήδη από την προγεννητική περίοδο.

Η λεκτική περίοδος αρχίζει

με τη χρήση των πρώτων λέξεων.

Οι πρώτες λέξεις

τα πρώτα γλωσσικά σύμβολα (ή σημεία)

δηλ.

συσχετίσεις μορφής και νοήματος

Μορφή (ήχος) – Φωνολογική ανάπτυξη

Σημασία (νόημα) – Σημασιολογική ανάπτυξη

Φωνολογική ανάπτυξη

Ποτέ αυτόνομη από σημασιολογική
(δηλ. από μάθηση λέξεων).

Με άλλα λόγια,

το παιδί δεν μαθαίνει ξεχωριστά τους ήχους από νοήματα κλπ.

Ωστόσο,

η κατάτμηση της γλώσσας σε επίπεδα χρήσιμη πάντα
για επιστημονική μελέτη και της γλωσσικής ανάπτυξης.

Στρωματοποίηση γλώσσας

(βλ. εισαγωγή στη γλωσσολογία στο μάθημα «Γλώσσα, Κοινωνία και Νοση»)

- Τα φωνήματα δεν έχουν από μόνα τους νόημα
(πέρα από εξαιρέσεις όπως το επιφώνημα α!)
- Νόημα παράγεται μόνο από:
 - α) συνδυασμούς φωνημάτων σε λέξεις (παρά)
 - β) συνδυασμούς συνθετικών σε λέξεις
(παρακάλεσα)
 - γ) συνδυασμούς λέξεων σε προτάσεις (τον παρακάλεσα να φύγει)

Γνώση γλώσσας
ή Γλωσσική ικανότητα
σε διάφορα επίπεδα:

- Φωνολογία (ήχοι)
- Μορφολογία (γραμματικές κλίσεις)
- Σύνταξη (συνδυασμοί λέξεων στην πρόταση)
- Σημασιολογία (νόημα λέξεων & προτάσεων)

Βέβαια, η γλωσσική ικανότητα
ανεπαρκής για επικοινωνία.

Απαιτείται και η επικοινωνιακή ικανότητα

δηλ.

η κατάλληλη χρήση της γλώσσας
(λέξεων και προτάσεων)

σε διάφορες επικοινωνιακές περιστάσεις
για να επιτευχθούν διάφοροι σκοποί

(π.χ. κειμενικές ικανότητες =

συγκρότηση προτάσεων σε μια ενιαία μονάδα λόγου
όπως μια αφήγηση ή μια έκθεση)

για να κατανοήσουμε
πώς αναπτύσσεται η γνώση/ικανότητα του παιδιού
σε καθένα από τα επίπεδα της γλώσσας

Ανάγκη

να εμβραθύνουμε πρώτα
στο τί μας έχει μάθει η γλωσσολογία
για καθένα από τα επίπεδα αυτά.

με άλλα λόγια,

για να δούμε πώς μαθαίνει το παιδί τη γλώσσα,
πρέπει πρώτα να δούμε τι είναι γλώσσα
(ειδικότερα φωνολογία κ.λπ.)

Φωνολογική οργάνωση γλώσσας: τι είναι το φωνολογικό σύστημα;

Οι γλώσσες διαφοροποιούν νοήματα
μέσω της φωνολογίας με τρεις τρόπους:

1. Διαφορές ηχητικών τμημάτων τους -δηλ. φωνήματα π.χ. /**t**ora/- /**x**ora/-/ **f**ora/-/ **b**ora/- / **δ**ora/
2. Διαφορές στη σειρά των φωνημάτων π.χ. / **x**ini/-/ **n**ixi/, / **m**onos/-/ **n**omos/
3. Διαφορές προσωδίας (μελωδίας)
 - Δυναμικός τόνος (π.χ. ελληνικά /xáli/-/xali/)
 - Μουσικός τόνος (π.χ. κινέζικα /di/ = 4 διαφορετικές λέξεις ανάλογα με ανοδικό τόνο, καθοδικό κ.λπ.: «φράγμα», «εχθρός», «αντιστέκομαι», «χωράφι»)

Απόκτηση φωνολογικών ικανοτήτων από το παιδί

Απαιτεί ειδικότερα μάθηση του:

- Ποια τα φωνήματα της γλώσσας του
(π.χ. w όχι στα ελληνικά, θ όχι στα γαλλικά)
- Ποιοι οι φωνοτακτικοί κανόνες, δηλ. οι δυνατοί συνδυασμοί φωνημάτων και η δυνατή τους θέση μέσα στη λέξη (π.χ. νκάμα όχι ελληνική λέξη, αλλά βίλος πιθανή)
- Ποιες διαφορές προσωδίας (ή μελωδίας) χρησιμοποιεί η γλώσσα του (π.χ. μουσικός τόνος στα αρχαία ελληνικά και κινεζικές γλώσσες αλλά όχι στα νέα ελληνικά)

Κάθε γλώσσα χρησιμοποιεί διαφορετικά τον ήχο

για να διαφοροποιήσει νοήματα

(παρά κάποιες κοινές τάσεις)

Φωνήματα

Διαφέρουν διαγλωσσικά,

δηλ. οι ηχητικές διαφορές

που μια γλώσσα χρησιμοποιεί για να διαφοροποιήσει λέξεις

π.χ.

- η διαφορά στο μήκος του φωνήεντος *ship-sheep* στα αγγλικά σημαντική αλλά όχι στα ελληνικά
- η διαφορά β-μπ, δ-ντ σημαντική στα νέα ελληνικά (βάζο-μπάζο) αλλά όχι στα ισπανικά και τα αρχαία ελληνικά

Μάθηση των φωνημάτων μιας γλώσσας =

ποιες ηχητικές διαφοροποιήσεις σημαντικές και ποιες όχι

Κάθε παιδί μαθαίνει να «ακούει» κάποιες ηχητικές διαφορές και ταυτόχρονα να μην «ακούει» άλλες, ανάλογα με τη γλώσσα που μαθαίνει.

ΦΩΝΗΜΑ

(πολύ αφηρημένη έννοια)

- Όχι ένας συγκεκριμένος ήχος αλλά μια κατηγορία ήχου,
με άλλα λόγια,
άπειρος αριθμός ήχων
που γίνεται αντιληπτός όμως από ομιλητές
σαν ένα μόνο είδος
 - Διαφέρουν διαγλωσσικά:
σε κάθε γλώσσα μαθαίνουμε
πώς να κατηγοριοποιούμε τον ήχο σε λίγα μόνο είδη
(περίπου 24-30 φωνήματα),
δηλ. να ακούμε ορισμένες διαφορές ήχου και όχι άλλες.

Αφαιρετικότητα φωνήματος

μεγάλες ηχητικές διαφοροποιήσεις

στην άρθρωση ενός φωνήματος

(παρότι οι ομιλητές μιας γλώσσας δεν τις συνειδητοποιούν συνήθως αλλά τις ακούνε σαν να επρόκειτο για τον ίδιο ήχο)

Π.χ. /s/ στα ελληνικά (= s, sh, z...)

σήκω: διαφέρει ανάλογα με διάλεκτο -σε ορισμένες εκδοχές ένα παχύ «σ» που θυμίζει “sh” αγγλικής.

σμάλτο = [zmalto]

Π.χ. /k/ στα ελληνικά με δύο εκδοχές (αλλόφωνα):

καλό (υπερωϊκό) - κιλό (ουρανικό)

Κατηγοριοποίηση ήχου με βάση λίγες μόνο διαφορές

(με άλλα λόγια, **φωνητικά στοιχεία ή ιδιότητες**)

- Αν δίναμε σημασία σε όλες τις ηχητικές διαφορές της ομιλίας, θα χανόμασταν. Επομένως, σε κάθε γλώσσα μετρούν λίγες μόνο διαφορές.
- Οι διαφορές αυτές επιλέγονται από περιορισμένο ρεπερτόριο δυνατών διαφοροποιήσεων (κατά τον Jakobson και άλλους φωνολόγους: από 12 το πολύ πιθανές φωνητικές διακρίσεις)

π.χ. ήχοι

ηχηροί- άφωνοι, κλειστοί-ανοιχτοί (σύμφωνα-φωνήεντα),
συριστικοί-μη συριστικοί, χειλικοί-ουρανικοί.

Παραδείγματα διαφορών στις επιλογές κάθε γλώσσας:

- Διάκριση σκληρών-μαλακών συμφώνων στα ρώσικα αλλά όχι στα ελληνικά και τα ιταλικά
- Διάκριση ακρογλωσσικών και οδοντικών συμφώνων στα ελληνικά και στα αγγλικά αλλά όχι στα γαλλικά (π.χ. θ-τ) και στα ισπανικά (δ-ντ).
- Διάκριση έρρινων και μη έρρινων φωνηέντων στα γαλλικά και τα τουρκικά (ι-ü) αλλά όχι στα ελληνικά και ισπανικά.

Φωνητικές διακρίσεις συμφώνων της ελληνικής με βάση τόπο (θέση) και τρόπο άρθρωσης (Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο)

ΤΟΠΟΣ ΑΡΘΡΩΣΗΣ		Διχειλικά		Χειλοδοντικά		Μεσοδοντικά		Οδοντικά		Φατνιακά		Ουρανικά		Υπερωικά	
		ΤΡΟΠΟΣ ΑΡΘΡΩΣΗΣ													
Κλειστά	Στιγματικά	p πόλη	b μπόρα					t τέλος	d ντέφι			c κέρμα	ʃ γκέμι	k κότα	g γκάφα
	Ρινικά		m μωρό								n ναός		ɲ νιότη		ŋ κόγχη
Τριβόμενα				f φίδι	v βουνό	θ θύμα	ð δάσος			s σύκο	z ζώο	ç χήνα	j γερός	x χάπι	ɣ γόπα
Προστριβόμενα										ts τσόλι	dz τζάμι				
Υγρά	Πλευρικά									l λάδι		ʎ λιανός			
	Παλλόμενα									r ραβδί					

Φωνήεντα της ελληνικής

με βάση τη θέση της άρθρωσης στη στοματική κοιλότητα

Απουσιάζουν διαφορές σε άλλες γλώσσες όπως

έρρινα – μη έρρινα (γαλλικά, τούρκικα, γερμανικά...)

μακρά – βραχέα (αρχαία ελληνικά, αγγλικά...)

	Εμπρός	Κέντρο	Πίσω
Υψηλά	<i>i</i>		<i>u</i> (ου)
Μέσα	<i>e</i>		<i>o</i>
Χαμηλό		<i>a</i>	

Παραδείγματα περιγραφής φωνημάτων
με βάση φωνητικές ιδιότητες
ή διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά ήχου

/p/ (π):

- Σύμφωνο
- Διχειλικό
- Στιγμικό (= παρεμποδίζεται πλήρως στιγμιαία η έξοδος του αέρα)

/o/:

- Φωνήεν
- Οπίσθιο
- Μέσο

/f/ (φ):

- Σύμφωνο
- Χειλοδοντικό
- Μη στιγμικό (τριβόμενο) (= δεν παρεμποδίζεται πλήρως η έξοδος του αέρα)

/i/:

- Φωνήεν
- Εμπρόσθιο
- Υψηλό

Φωνοτακτικοί κανόνες:

συνδυασμοί φωνημάτων και η θέση τους μέσα στη λέξη

Διαφέρουν διαγλωσσικά

(οι ιδιαιτερότητες μητρικής γλώσσας
αναγνωρίσιμες εν μέρει από βρεφική ηλικία)

π.χ.

- Οι λέξεις στα ελληνικά λήγουν σε φωνήεν και /s/ ή /n/ (όμως όχι σε άλλα σύμφωνα). Αντιθέτως, στα αγγλικά λήγουν σε σύμφωνο κατά κανόνα (*big, bigger, lost, bird, animal...*).
- Ο συνδυασμός φωνημάτων /nk/ δεν εμφανίζεται στην αρχή μιας ελληνικής λέξης, αν και συνηθισμένος σε αφροικάνικες γλώσσες. Επίσης, /tm/ στην αρχή ελληνικών λέξεων, αλλά όχι αγγλικών.

Παρά τις διαγλωσσικές διαφορές
στους φωνοτακτικούς κανόνες,
κάποιες κοινές δυναμικές:

π.χ.

- το **συριστικό /s/** βολεύει στο τέλος της λέξης
- το **ηχηρό /b/** βολεύει στην αρχή και όχι στο τέλος της λέξης
- αποφεύγονται τα συμφωνικά συμπλέγματα τριών και περισσότερων συμφώνων (π.χ. συνήθως έως 3 στα ελληνικά, π.χ. **σπρώχνω**).

[Αυτές οι φυσικές τάσεις
επηρεάζουν και τα παιδιά προσχολικής ηλικίας
εξηγώντας εν μέρει τα λάθη άρθρωσης]

Φαινόμενα προσωδίας

Ποια ακριβώς φαινόμενα χρησιμοποιεί μια γλώσσα: Π.χ.

- **Μουσικός τόνος** στα κινέζικα και στα αρχαία ελληνικά αλλά όχι στα νέα ελληνικά και άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες. Π.χ. συλλαβή *ma* στα κινέζικα ισοδυναμεί με 4 διαφορετικές λέξεις ανάλογα με το αν ανεβαίνει ή πέφτει ο επιτονισμός της φωνής.
- **Τονισμός λέξεων (ή δυναμικός τόνος)** σημαντικός στα ελληνικά (με αλλαγή θέσης αλλάζει το νόημα, δηλ. η λέξη):
 - π.χ. /*glífo*/ - /*glifò*/ (= γλύφω / γλυφό)
 - /*métro*/ - /*metró*/ (= μέτρο / μετρό / μετρώ)
- Συνήθειες τονισμού διαφέρουν ανά γλώσσα: π.χ. πάντα στη λήγουσα στα γαλλικά, στην πρώτη συλλαβή στα τσέχικα, συνηθέστερος στην παραλήγουσα στα αγγλικά, δυνατός σε λήγουσα, παραλήγουσα ή προπαραλήγουσα στα ελληνικά (τρισυλλαβία) αλλά συνήθως στις πρώτες δύο, ακόμη και πριν από προπαραλήγουσα στα ποντιακά (π.χ. επίθετο *έμορφεσα*)₂₁

Φωνολογική ανάλυση ομιλίας:

δηλ.

κατάτμηση λέξεων σε συλλαβές και φωνήματα από παιδιά

Θεωρητικά δύσκολη, γιατί η ομιλία συνεχόμενη ροή ήχων

Δεν το συνειδητοποιούμε όμως αυτό

γιατί έχουμε εξοικειωθεί με αλφαβητικές γραφές όπου ο συνεχόμενος ήχος έχει χωριστεί σε τμήματα, κυρίως γράμματα (που αντιπροσωπεύουν φωνήματα) και λέξεις.

Ιστορικά άργησε η συνειδητοποίηση αυτή και η εφεύρεση αλφάβητων και ο χωρισμός λέξεων στη γραφή.

Δύσκολη και σήμερα για ενήλικες

που γράφουν με εικονογραφικά συστήματα (π.χ. κινέζικα)

για παιδιά της προσχολικής ηλικίας και αγράμματους (και στην αρχαία ελληνική γραφή οι λέξεις δεν χωρίζονταν)

Δυσδιάκριτα τα όρια λέξεων, συλλαβών και φωνημάτων

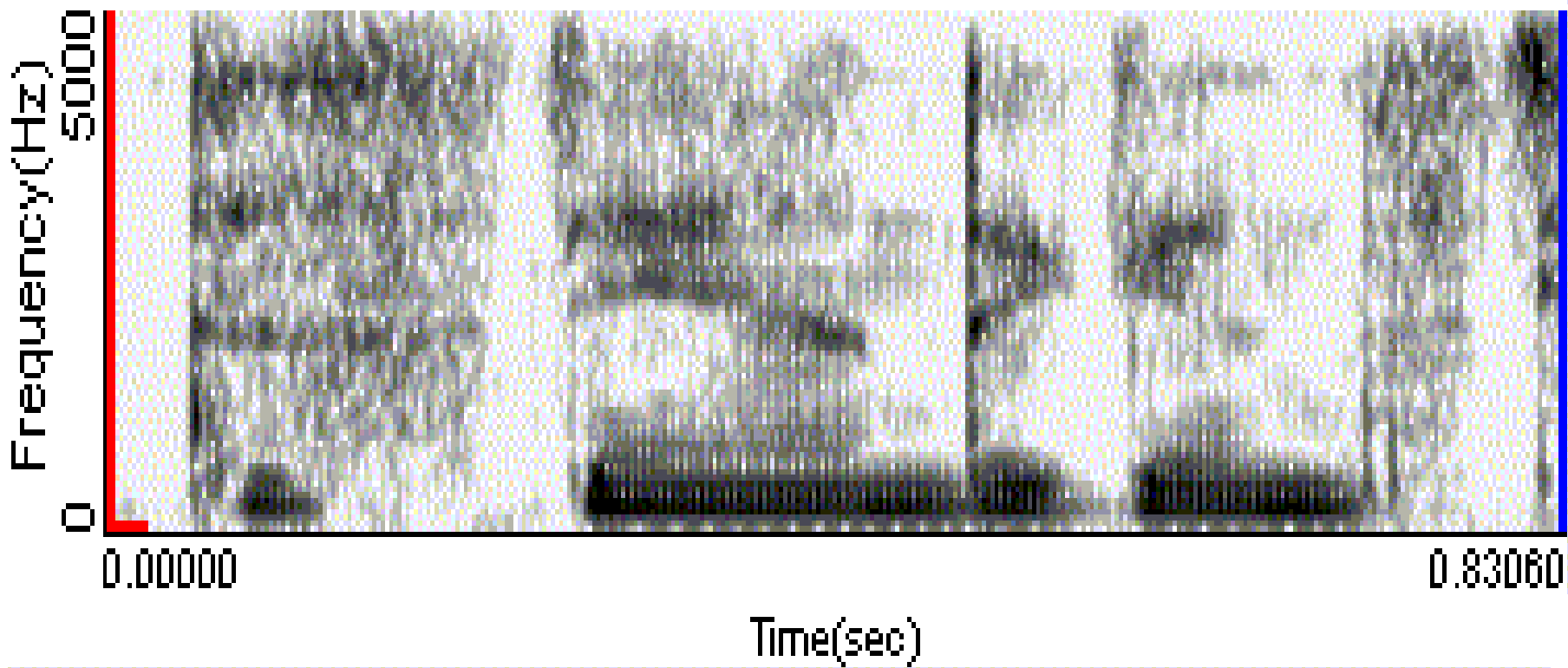
- Πιο εύκολη η κατάτμηση σε λέξεις, γιατί αποτελούν συμπλέγματα συλλαβών που περιστρέφονται γύρω από μία τονισμένη συλλαβή και γιατί ακούγονται μερικές φορές μεμονωμένες ή αλλάζουν θέση στις προτάσεις. Ωστόσο, προβλήματα και εδώ (π.χ. η νουρά (=η ουρά), ο Νηρώδης (= ο Ηρώδης, η νοικοκυρά= η οικοκυρά λόγω του τελικού «ν» στα άρθρα της αιτιακής, π.χ. την ουρά)
- Δεύτερη σε ευκολία η κατάτμηση σε συλλαβές, γιατί αποτελούν μονάδες ήχου που μπορούν να αρθρωθούν.
- Πιο δύσκολη όλων η κατάτμηση σε φωνήματα, γιατί δεν αρθρώνονται συνήθως μόνα τους (τα περισσότερα που είναι σύμφωνα), διαπλέκονται με γειτονικά φωνήματα και εμφανίζονται σε παραλλαγές.

Η συλλαβική γραφή όπου κάθε γράμμα αντιπροσωπεύει μια συλλαγή προηγήθηκε της αλφαβητικής ιστορικά αλλά και πιο εύκολη για κάθε μικρό παιδί.

Βλ. στην επόμενη διαφάνεια
Φασματογράφημα ήχου
(δηλ. μετατροπή του σε σιιές)

Δείχνει σαφώς ότι οι σιιές και τα κενά τους
δεν σχετίζονται άμεσα
με όρια φωνημάτων, συλλαβών και λέξεων

Βλ. σιιές για την αγγλική φράση *to stand against*

Διδακτικές επιπτώσεις για διδασκαλία αλφάβητου

Γνώση φωνημάτων κατακτάται
έως τέλος προσχολικής ηλικίας,
πιθανώς αρκετά νωρίτερα.

Ωστόσο, όχι συνειδητή,

όπως ουσιαστικά το σύνολο των γνώσεων για τη γλώσσα.

ΟΜΩΣ

Μάθηση αλφάβητου απαιτεί κάποια επίγνωση
ή συνειδητοποίηση της φωνολογίας, ώστε να ιδωθεί ότι
κάθε αλφαβητικό γράμμα συμβολίζει ένα φώνημα

Η αλφαβητική γραφή συμβολίζει φωνήματα.

σε αντίθεση με άλλα συστήματα γραφής
(ιερογλυφικά, λογογράμματα, συλλαβικά)

- Ιστορικά σημαντική η στιγμή που η ανθρωπότητα συνειδητοποίησε ότι μπορεί να συμβολιστεί ο ήχος και ειδικότερα μάλιστα τμήματά του, δηλ. συλλαβές και φωνήματα.
- Για να μαθευτεί από το παιδί το αλφάβητο, πρέπει η ασυνείδητη γνώση των φωνημάτων να γίνει ημισυνειδητή.
- Η ημισυνειδητή επίγνωση των φωνημάτων αργεί μερικές φορές, συχνά στο τέλος της προσχολικής ηλικίας.
- Πλήρως συνειδητή γνώση τους μόνο μέσω μαθημάτων γλωσσολογίας. Δεν υπάρχει σε αγράμματους αλλά και σε ενήλικες που γράφουν σε μη αλφαβητικές γραφές.

Φωνολογική αντίληψη, ή διάκριση φωνημάτων

Γενικά προχωρημένη

(ενώ το ίδιο δεν ισχύει για την άρθρωση
που υστερεί νωρίς)

(όπως άλλωστε και νωρίτερα στη βρεφική ηλικία)

Π.χ. Schwackin (1948):

Μελέτη στα ρώσια

με βάση επινοημένες συλλαβές

έδειξε

πλήρη ανάπτυξη ικανοτήτων διάκρισης φωνημάτων
πριν το τέλος του 3^{ου} χρόνου της ζωής.

Πώς εξηγείται η ανάπτυξη ικανοτήτων αντίληψης φωνημάτων;

Διαφορετικές απαντήσεις-υποθέσεις:

- Έμφυτες ικανότητες αντίληψης (νατιβισμός)
- Εμπειρία με μητρική γλώσσα (κονστρουκτιβισμός) π.χ.
 - απώλεια ικανοτήτων διάκρισης υγρών συμφώνων λ-ρ στα γιαπωνέζικα
 - απώλεια διάκρισης σκληρών/μαλακών συμφώνων σε γλώσσες όπως η ελληνική ενώ σημαντική στα ρώσικα

Φωνολογική ανάπτυξη
δεν εξαρτάται μόνο από ικανότητες άρθρωσης
ούτε είναι ευθύγραμμη

Τα παιδιά μπορεί
να αντιλαμβάνονται ακουστικά τη διαφορά φωνημάτων,
αλλά να μην την προφέρουν σωστά
για λόγους
που δεν σχετίζονται πάντα με δυσκολίες άρθρωσης.

Διαφοροποιήσεις στην άρθρωση των παιδιών:

π.χ.

- Ατομικές διαφορές μεταξύ των παιδιών
- Διαφορές στην άρθρωση της ίδιας λέξης από το ίδιο παιδί σε διαφορετικές στιγμές: π.χ. Σόνια/χόνια
- Διαφορές στην άρθρωση φωνήματος ανάλογα με τη λέξη και τη θέση μέσα στη λέξη: π.χ. /l/ αρχικά (π.χ. Λένα) αλλά όχι αλλού (π.χ. κυάλια)
- Οπισθοδρομήσεις στην άρθρωση φωνημάτων: π.χ. *psato* (πιάτο), *psografisi* (ζωγραφίσει) ενώ μέχρι τότε αρθρώνονταν σωστά. Όταν νέο «σχετικά δύσκολο» φαινόμενο έχει κατακτηθεί, το παιδί νιώθει την ανάγκη να το κατοχυρώσει μέσα από κατάχρησή του.

3 παράγοντες (βλ. Ingram):

ίσως καθορίζουν τη σειρά κατάκτησης φωνημάτων
(τόσο άρθρωση όσο και αντίληψη):

1. Δυσκολία αντίληψης ή διάκρισης φωνημάτων (π.χ. διάκριση συγγενικών ηχητικά /s/-/θ/ πιο δύσκολη από διάκριση διαφορετικών ηχητικά /k/-/m/).
2. Δυσκολία άρθρωσης (π.χ. χειλοδοντικά /δ/-/θ/ πιο δύσκολα από χείλικα /p/ ή ουρανικά /c/)
3. Συχνότητα μιας διάκρισης σε μια γλώσσα: π.χ. διάκριση /δ/-/θ/-/t/ λιγότερο απαραίτητη στην αγγλική έναντι της ελληνικής, γιατί στην πρώτη τα /δ/ και /θ/ κυρίως σε άρθρο και δεικτικές αντωνυμίες και επιρροήματα (*the, there..*).

Τα φωνολογικά λάθη

(δηλ. αποκλίσεις στην άρθρωση φωνημάτων)
είναι φυσιολογικά συνήθως και εξηγήσιμα

Απορρέουν από δυναμικές
για διευκόλυνση άρθρωσης και ακοής

Οι δυναμικές αυτές επηρεάζουν:

- συνήθως τα παιδιά αλλά όχι μόνο
- σπανιότερα και τους ενήλικες όπως φαίνεται σε στιγμιαίες μόνο και σπάνιες παραδρομές άρθρωσης
- πιο συστηματικά σε διαλέκτους
(π.χ. πρόσθεση φωνήεντος στο τέλος μιας λέξης, γιατί πιο εύκολες οι συλλαβές που λήγουν σε φωνήεν: *άλλονε, ποιόνα;*)

Ερωτήματα για φωνολογικές παραδρομές (ή λάθη άρθρωσης):

- ποιες ακριβώς αναμένονται;
- πόσο συχνά; και συστηματικά;
- σε ποιες ηλικίες;

Απαραίτητες οι σχετικές έρευνες για να διακρίνουμε
φυσιολογική από παθολογική ανάπτυξη.

Παθολογική σπάνια βέβαια,
επίσης μεγάλες ατομικές διαφορές
και μεταξύ φυσιολογικών παιδιών.

Φωνολογικά λάθη

ποικίλων ειδών

- Άρθρωση φωνήματος με μη συμβατικό τρόπο
 - συχνά αντικατάσταση ήχων με αυτούς άλλων φωνημάτων (π.χ. *φούτυρο* = *βούτυρο*)
- Προτίμηση αρχικά για ολιγοσύλλαβες λέξεις
 - παράλειψη συνεπώς συλλαβής συνήθως άτονης (π.χ. *πολατοικία*, *πακαλώ*)
- Προτίμηση για ανοιχτές συλλαβές με σύμφωνο-φωνήεν
 - κυρίως με απλοποίηση συμφωνικών και φωνηεντικών συμπλεγμάτων
- Μετάθεση συλλαβών ή φωνημάτων εντός της λέξης
- Φαινόμενα αρμονίας/αφομοίωσης, δηλ. προτίμηση για ίδια φωνήματα. π.χ. *γκακώσει* = *δαγκώσει*
- Επιφανειακές οπισθοδρομήσεις, π.χ. *ψάτο* = *πιάτο*

Με το χρόνο

δεν εμπλουτίζεται απλώς το ρεπερτόριο των φωνημάτων

- Βέβαια, εν μέρει εμπλουτισμός ρεπερτορίου φωνημάτων.
- Μεγάλες ωστόσο ατομικές, διαγλωσσικές και άλλες διαφορές (δηλ. προφορά μιας λέξης άλλη κάθε φορά) δεν επιτρέπουν εύκολα συμπεράσματα για σειρά ανάπτυξης φωνημάτων.
- Χρήσιμη εντούτοις η υπόθεση του Jakobson:
 - προτιμούνται αρχικά φωνήματα όσο το δυνατόν πιο διαφορετικά (π.χ. φωνήεντα α, ου, ι -σύμφωνα χειλικά, ουρανικά και ακρογλωσσικά όπως π, κ, τ)
 - Φωνήεντα πριν από σύμφωνα
 - Ενδιάμεσης δυσκολίας σύμφωνα: οδοντικά, χειλοδοντικά, διαρκή (π.χ. διαφορά θ-σ, β-δ. Το ρ το πιο δύσκολο.
- Επιπλέον, ενδιαφέρουσες οπισθοδρομήσεις: π.χ. ήχοι βαβίσματος η βάση για πρώτες λέξεις αλλά εν μέρει και περιορισμός τους αργότερα όταν εμφανίζονται οι πρώτες λέξεις. Αρκετοί υποθέτουν ότι αυτή η οπισθοδρομήση της άρθρωσης οφείλεται στο γεγονός ότι το παιδί αντιμετωπίζει πλέον πρόσθετα και πιο δύσκολα ίσως προβλήματα, κυρίως το να κατανοήσει τι είναι λέξεις και τα νοήματά τους.

Λάθη στην άρθρωση φωνημάτων

συχνή αντικατάσταση με ήχους άλλων φωνημάτων
κάποιες κοινές τάσεις

Αντικατάσταση με ήχους

συγγενικών φωνημάτων:

- **φάλω** (βάλω) (διαρκή χειλοδοντικά σύμφωνα)
- **χάλασα** (θάλασσα) (διαρκή σύμφωνα)
- **ζίνω** (δίνω) (ήχηρά σύμφωνα)
- **σα** (θα) (διαρκή σύμφωνα)

Εμπροσθιοποίηση (προτίμηση για πιο εμπρόσθια σύμφωνα αρχή λέξης)

- **ντάζι** (γκιάζι)
- **τότα** (κότα)
- **ντάλα** (γάλα)

Ηχηροποίηση άφωνων:

- **μπαπούς** (παπούς)
- **εντώ** (εδώ)

Μετατροπή διαρκιών σε στιγμικά:

- **καλί** (χαλί)

Σημείωση: Ορισμένα παραδείγματα στις διαφάνειες από διπλωματική εργασία ΠΜΣ Ειδικής Αγωγής (Αγαθοπούλου 2007)

Μέγεθος λέξης: αποφυγή πολυσύλλαβων. Ειδικά νωρίς στην προσχολική ηλικία απαλοιφή συλλαβών, συνήθως άτονων και αρχικών

Νωρίς αποκοπή συλλαβών από πολυσύλλαβες λέξεις

- αλάρι (μαξιλάρι)
- λόση (τηλεόραση)
- κοκίνητο/τοκίνητο
- κουλίκια (σκουλαρίκια)
- κολάτα (σοκολάτα)
- μεμέλα (καραμέλα)
- φαφίτα/κουφίτσα/σκουρουφίτα
- χιμπούτα/τσιμπούτα/μπούτα
- μπολόνη (παντελόνη)
- λαλάδα (πορτοκαλάδα)
- σετόφωνο (κασετόφωνο)
- μούλα (κρεμούλα)
- οβάκι (κουβαδάκι)

Σπανιότερα παράλειψη τονισμένης συλλαβής και τελικής:

- κακόλα (κόλα κόλα)
- Να/Νάτα (Ναταλία) & Λία
- Μία/Μίτα (Δήμητρα)

Μεγαλύτερα παιδιά προσχολικής ηλικίας συνεχίζουν αλλά όχι συχνά/συστηματικά και κυρίως με λέξεις μεγαλύτερες των 4 συλλαβών

- (γα)ρۇφαλλο
- ποικαλί (πορτοκαλί)
- (ει)σιτήριο
- κορο(ι)δεψε
- λε(ω)φωρείο
- (α)πολιθωμένο
- ξανάβηκα (ξανανέβηκα)
- ακολούσε (ακολουθούσε)
- ντάμορφη (= Πεντάμορφη)
- κονοσκουφίτσα
(Κοκκινοσκουφίτσα)
- κλείδοντας (= κλειδώνοντας)
- ρήθρες (= κερήθρες)
- παρακουθώ (παρακολουθώ)
- ξανακρύνεις
(ξανααπομακρύνεις)
- μεταμόρθηκε
- σόβιο (σωσίβιο)
- Επανώντας (Επαμεινώνδας)
- Παθαναιικός
- πολατοικία
- σαγιαπατούσα (40ποδαρούσα)
- κούμπισε (=ακούμπησε)

Αντίστροφη τάση αργότερα μερικές φορές,
δηλ. επιμήκυνση λέξης σε μεγαλύτερες ηλικίες

- *τρακατατρόμαξε* (= κατατρόμαξε)
- *σασαλάμι* (= σαλάμι)
- *κακουραζόμουνα* (= κουραζόμουνα)
- *χελουρούλι* (= χερούλι)
- *προπυροβολισμός* (= πυροβολισμός)
- *πασπαταλεύοντας* (= πασπατεύοντας)

Συλλαβική δομή: προτίμηση απλής ανοιχτής Σύμφωνο-Φωνήεν

Παράλειψη φωνημάτων για απλοποίηση συμφωνικών συμπλεγμάτων:

- *κουκλό(σ)πιτο*
- *(σ)πίτι*
- *απίδια (σκουπίδια)*
- *(σ)κοτώσω*
- *φου(σ)τάνι*
- *σουβ(λ)ίσουνε*
- *λε(π)τά*
- *κούκ(λ)α*
- *γ(ρ)άφει*
- *στ(ρ)ατιώτες*
- *φ(ρ)άουλες*
- *ασπ(ρ)όμαυρη*
- *(γ)λυκό*
- *τρομα(γ)μένα*
- *μό(γ)λης*
- *πάκα (σχ)*
- *κυκλοποδιά (τρικλοποδιά)*
- *κερα(υ)νός*
- *(β)γάλει*
- *πέτ(ρ)ες*
- *α(ρ)γά*
- *καθ(ρ)έφτης*

Απλοποίηση συμπλεγμάτων και σε μεγαλύτερες ηλικίες Συμπλέγματα με χειλικά σύμφωνα (με βάση διεθνές φωνητικό αλφάβητο)

- οινόπνεμα (= οινόπνευμα)
- εβόλιο (= εμβόλιο)
- επέβαση (= επέμβαση)
- εφανίστηκε (= εμφανίστηκε)

Συμπλέγματα με ρ, ειδικά τριμελή:

- καταστομένα (= κατεστραμένα)
- ηλεκτονικό (= ηλεκτρονικό)
- άσπο (= άσπρο)
- κάστο (= κάστρο)
- σμπώχνει (= σπρώχνει)
- άθρωπος (= άνθρωπος)

Συμπλέγματα με το ημίφωνο /j/ (γι, χι...) άλλοτε απλοποιούνται και άλλοτε το αντίθετο

Κατάχρησή του:

- νεραϊδιάνι (= νεραϊδάνι)
- παιδιάνια (= παιδάνια)
- λιούνα (= luna)
- ελιάφια (= ελάφια)
- κιουμπιά (= κουμπιά)

Παραλείπεται:

- τελώσει
- προς (= ποιος)
- παπούτσα
- κάπος (= κάποιος)
- πα (= ποια)
- συγχαρητήρα (= συγχαρητήρια)

Φωνηεντικά συμπλέγματα: απλοποίηση

- *τηλόραση* (= τηλεόραση)
- *λόση* (=τηλεόραση)
- *κορόδεψε* (= κορόιδεψε)
- *λεφοράκι* (= λεωφοριάκι)
- *σιγκρόμενα* (= συγκρουόμενα)
- *λεφορείο* (= λεωφορείο)
- *αροσκάφος* (= αεροσκάφος)

Μεγέθυνση λέξης με πρόσθεση φωνήεντος και στόχο απλή συλλαβή Σύμφωνο-Φωνήεν

- *αυτήνε* (= αυτή)
- *άλληνε* (= άλλη(ν))
- *κισιλουργός* (= ξυλουργός))
- *τερένο* (= τρένο)
- *τερίζει* (= τρίζει)
- *περώτο* (=πρώτο)
- *χαρ~~α~~κτορίτες* (= χαρτορίχτρες)
- *βαλασαμωμένα* (= βαλσαμωμένα)
- *πιγίνηκα* (= πνίγηκα)
- *καλέει* (= κλαίει)
- *Κουρέλα* (= Κρουέλα)

Μεγέθυνση λέξης με επαύξηση συμφωνικών συμπλεγμάτων κυρίως στο νηπιαγωγείο:

- *πάλπλωμα*
- *αδερλφή*
- *υπηρέτρη* (αν και πιθανώς εδώ κατ' αναλογία με *υπηρέτρια*)
- *δαγντέλα*
- *εμφημερίδα*
- *fteruryizma* (= *fteruyizma*)
- *ifdan* (= *idan*)
- *tmiγma* (= *tmima*)
- *χρυστάφι*
- *χρησαυρός*
- *σπρόσκληση*
- *ζητωκράυγαζμαν*
- *σκουνιέται* = *κουνιέται*
- *παράγδειγμα*
- *φύξηξε* (= *φίσηξε*)
- *κλούκλα* (= *κούκλα*)
- *πλόλεμος* (= *πόλεμος*)
- *συμμασηστές* (= *συμμαθητές*)

Φαινόμενα μετάθεσης: συλλαβών ή φωνημάτων

προτίμηση για χειλικά σύμφωνα στην αρχή λέξης

- ποκοτάλι
- μπουκί (= κουμπί)
- πήκος (= κήπος)
- πακάκι (= καπάκι)
- φουκάλι
- φαλακρός (καθιερωμένο σε ενήλικες πλέον)
- μπουλάτα
- μπαλάδα (= λαμπάδα)
- βογάκια (= γοβάκια)

αποφυγή αορχικού λ

- κουλουμάς (= λουκουμάς)
- Νελωίδας (= Λεωνίδας)
- τιλουργία (= λειτουργία)
- γαλός (= λαγός)
- γλινός (= λιγνός)

Επιπρόσθετα φαινόμενα μετάθεσης

- σκουπιδονεντεκέ
- μεταχιπιακό
= μεταπτυχιακό
- γιδήθηκε = διηγήθηκε
- μπεδρεφτήκανε
- κορκόδειλος
- γιοτρή = γιορτή
- αρθιμητική = αριθμητική
- μπαραλίνα = μπαλαρίνα
- ρώδο = δώρο
- ενηλικά = ελληνικά
- κούλκο = κούκλο
- αρέα = αέρα
- ληδαδή = δηλαδή
- λορόι = ρολόι
- αφηρεώμένο = αφηρευμένο
- πέρτες = πέτρες
- Μεταμοφρώνει = μεταμορφώνει
- αμυδγαλές = αμυγδαλές
- νότσιμα = νόστιμα

Φαινόμενα αρμονίας/αφομοίωσης

- *γκαγκιάσει* (= δαγκιώσει) (πβ. *δαγκιάσει* ενηλίκων)
- *παπαλούδα* (= πεταλούδα)
- *ντωντώ* (= εδώ)
- *κοκίνητο* (= αυτοκίνητο)
- *πολήλατο* (= ποδήλατο)
- *Βοβάκια* (= γοβάκια)
- *χαρχαριάς* (= καρχαριάς)
- *λολόι* (= ρολόι)
- *κενεκέδες* (= ντενεκέδες)
- *Λάλα* (= Νάλα)
- *ληδαδή* (= δηλαδή)

Τέλος

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Έχουν προηγηθεί οι κάτωθι εκδόσεις:

- Έκδοση διαθέσιμη [εδώ](#).

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Δήμητρα Κατή 2015. Δήμητρα Κατή. «Ανάπτυξη του Λόγου. Ενότητα 2: Ανάπτυξη γλωσσικών ικανοτήτων. Λειτουργική περίοδος» Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/ECD4/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασπειρή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνα 1: Φασματογράφημα ήχου. <http://jungminded.weebly.com/cognitive-psychology/speech-perception>. Copyrighted